

INSTITUTIONEN FÖR BETEENDEVETENSKAP
581 83 Linköping 013-281000

Om närvaro som handledarintervention

Jan Aronsson

Handledar och lärarprogrammet
Uppsats, Höstterminen 2010
Handledare: Doris Nilsson

Innehållsförteckning

Jan Aronsson.....	1
Sammanfattning	3
Förord.....	4
Om närvaro som handledarintervention	5
Syfte och frågeställning.....	9
<i>Syfte</i>	<i>10</i>
<i>Frågeställning</i>	<i>10</i>
Metod	10
<i>Val av metod</i>	<i>10</i>
<i>Urval av litteratur.....</i>	<i>11</i>
<i>Kvalitetsvärdering</i>	<i>12</i>
<i>Etiska överväganden.....</i>	<i>13</i>
Resultat av litteraturstudie.....	13
<i>Närvaro i psykoanalytiska termer</i>	<i>17</i>
<i>Sammanfattning med slutsatser</i>	<i>28</i>
Diskussion.....	31
<i>Resultatdiskussion.....</i>	<i>31</i>
<i>Metoddiskussion.....</i>	<i>36</i>
<i>Efterord.....</i>	<i>37</i>
Referenslista.....	38
<i>Appendix / Bilagor</i>	<i>41</i>

Sammanfattning

Studiens syfte var att ta reda på om det fanns något empiriskt stöd för närvaro som handledarintervention. Litteraturstudie genomfördes. Resultatet redovisades som svagt eller obefintlig empiriskt stöd *direkt* för närvaro som handledarintervention. Studien fann visst *indirekt* stöd för närvaro som handledarintervention. Slutsatsen av studien var att närvaro var en viktig men inte speciellt behandlad eller beforskad faktor inom handledning.

Förord

Ett tack till vår uppsatsgrupp vid LiU för litteraturtips och visat intresse för ämnet. Jag har fått ta del av andra studenters erfarenheter och tankar som har varit hjälpsamt i arbetet med denna uppsats. Ett stort tack till Doris Nilsson för god handledning.

Stockholm 2010-11-26

Jan Aronsson

Om närvaro som handledarintervention

Utgångspunkten för denna studie är ett speciellt fenomen som fascinerar mig från min egen praktik som psykoterapeut och handledare som jag inledningsvis vill beskriva. Ett fenomen som handlar om *närvaro* och vad som sker när man som psykoterapeut medvetet och fördjupat särskilt fokuserar på en viss kvalitet av närvaro i rummet. Det handlar om att lägga sig vinn om att bli intensivt närvarande, alert, uppmärksam och lyhörd inför den innevarande stunden i *trängda* lägen. Dessa trängda lägen kännetecknas av att mina teoretiska kunskaper och kliniska kompetenser som psykoterapeut upplevs som otillräckliga. Upplevelsen av otillräcklighet visar sig som att jag helt enkelt inte vet vad jag ska säga eller göra. Dessa situationer skapar ett inre stresstryck och en hotande känsla av inkompetens. Det hör även till kriterierna för dessa kritiska och trängda lägen i terapirummet att det inte heller räcker med att vara empatisk, inkännande och hållande. Denna hållning blir för passiv och duger inte för att förvara och upprätthålla arbetsalliansen i terapin. Även tänkandet är en central faktor i dessa situationer. Jag tänker vanligen intensivt för att finna en lösning ut ur den pressande situationen. Men kännetecknande för situationen är att det inte går att tänka sig ur den. Det är inte heller en fråga om känslomässig öppenhet. Fenomenet som jag försöker beskriva uppträder när jag släpper taget om dessa vanliga sätt att vara på som terapeut och istället beslutsamt ändrar medvetandefokus.

Inspirerad av existentiella tänkare som Aristoteles, Brentano, Husserl, Heidegger och Sartre ändrar jag mitt förhållningssätt i dessa trängda lägen till att lyssna efter svar som tycks ligga utanför min vanliga tankeverksamhet och medvetandenivå. En egenskap hos medvetandet är enligt dessa filosofer (Aronsson, 2008) att det alltid är medvetet *om* någonting. Därmed ges möjligheten att ge medvetandet riktning, intentionalitet, och att frigöra sig från

en hämmande identifikationsprocess som pågår: *Att vara medveten om någonting skiljer sig från att vara det man är medveten om.* Att vara 'medveten om' är enligt min uppfattning att vara *närvarande*. I denna medvetandeakt har medvetandesubjektet separerats från medvetandeinnehållet, vilket jag tror är den förutsättning som måste föreligga för att ny insikt ska bli möjlig. Observera att det inte är fråga om en analytisk reflektionsprocess, snarare en kontemplationsprocess. Det innebär ett förhållningssätt att rikta sig inåt och vara öppen och lyhörd inför vad som kan uppenbara sig i det nyinriktade medvetandeinnehållet samtidigt som en *extravert* uppmärksamhet vidmakthålls. Det innebär att våga släppa tanken på att det intensiva tänkandet ska producera en tillfredställande lösning eller att ens utbildning och erfarenheter ska hjälpa. Min erfarenhet är att tänkande och kännande är kognitiva och affektiva processer som stör det intuitiva lyssnandet efter de svar som jag söker efter. Vanligen brukar jag ställa frågan "Vad bör jag säga och göra?" tyst för mig själv och intensivt och utskiljande lyssna efter svar. Det har hänt vid ett antal trängda lägen att jag får "råd" som av en slags inre handledare. Dessa råd kan jag själv inte verifiera eller kontrollera på konventionellt sätt därmed upplever jag en viss risk och chanstagnation med att vidarebefordra dessa till klienten. Men om jag trots detta väljer att gå på vad jag "hör" uppstår det häpnadsväckande fenomenet att utfallet alltid har blivit gott och den kritiska situationen upplöses. Jag lyckas med att formulera de förlösande orden som gör att den terapeutiska processen går vidare med förnyad kraft och vitalitet. Men det känns inte som att det är min egen förtjänst. Min funktion har enbart varit förmedlande.

Detta fenomen är märkligt och tankeväckande. Det har fått mig att fundera över vad som egentligen sker i dessa trängda lägen och framför allt vad närvaro är för något. Det finns även ett motstånd hos mig att öppet tala om det. Men efter att försiktigt ha börjat diskutera fenomenet med andra psykoterapeuter både i och utanför handledningsrummet, så har intresset stärkts för att prata om saken.

Även andra psykoterapeuter kan rapportera om liknande erfarenheter. En del kallar det för ”intuition” och en del kallar det för ”medvetandegörande”. Flera olika tänkbara förklaringsmodeller har diskuterats exempelvis som ett fenomen av ett intersubjektivt medvetandefält, motöverföring, omedvetna resurser hos terapeuten, till kognitionspsykologi och anknytningsteori. De flesta instämmer dock i påståendet att det är viktigt att som psykoterapeut vara närvarande med sin klient. Stiwne (2008) med referens till flera forskningsfynd hävdar vikten av terapeutens empati, värme och acceptans. Framför allt värme och acceptans, menar Stiwne, är viktigt för att klienten upplever terapeuten som närvarande. Det tycks finnas ett viktigt samband mellan acceptans och närvaro. Forskningsmässigt starkt stöd finns för terapeutens acceptans och bekräftelse enligt Stiwne (2008). Svårigheten att vara närvarande för terapeuten är dock en realitet. Orlinsky och Rönnefeldts (2005) studie visade att för gruppen erfarna terapeuter rapporterade 66 % att de inte var närvarande under sessionerna. Ångest var inte det stora hotet utan leda och tristess. Germer, Siegal och Fulton (2005) hävdar att det rastlösa flackande sinnet hör till den mänskliga naturen, vilket är ett gott skäl till att träna mindfulness. Man kan fråga sig vad motsvarande siffra i en tänkt studie likt Orlinsky och Rönnefeldts för handledare skulle bli. Frånvarande handledare som efter lång tid i yrket känner leda och tristess och väntar på att det ska bli fredag.

Själva kärnan i handledning handlar om att verkligen vara där. Och att man ibland måste gå på ”magkänslan” och sin ”intuition”. Men vad innebär allt detta närmare bestämt? Vad är närvaro? Vad innebär det att vara närvarande? Vilka förutsättningar måste föreligga för att närvaro ska vara fallet? Och *vad* är närvarande när närvaron är närvarande? Är närvaron en viktig faktor som exempelvis inte kan ersättas av en mycket avancerad dator (alt. internetpsykiatri) eller en till utseende och beteende från människa ouskiljbar robot? Är närvaro någonting som kan fångas in med evidensskriterier?

Frågor av detta slag ligger nära frågor om vad *medvetande* är och hur det uppstår och manifesteras. Inom mindfulnessrörelsen är medvetandet en förutsättning för närvaro (Germer, Siegal & Fulton, 2005; Jon Kabat Zinn, 1994). Att arbeta med närvaro som ett aktivt förhållningssätt i terapi tycks väsentligt inte bara för mindfulnessrörelsen som etablerats som en viktig forskningsgren utan även för fler skolinriktningar exempelvis inom relationell terapi (Safran & Muran, 2003). Närvaro kan därför förslagsvis ses som en *generisk* faktor.

Om det är viktigt att arbeta med närvaro i terapi (Stiwne, 2008) torde det även vara viktigt inom ramen för handledning. Det borde vara oproblematiskt att påstå att det är viktigt att handledaren är närvarande med de handledda. Handledarens förmåga till att vara närvarande med de handledda är en i sig viktig parameter och faktor. Graden av närvaro hos handledaren och kvalitén av närvaro föreslås därför vara ett viktigt men försummat handledningsbegrepp. Men närvaro kan kvalificeras i olika grader, stadier och kvalitéer. Till att börja med att handledaren är *fysiskt* närvarande och *emotionellt* och *mentalt* närvarande i handledningen. Att *handledaren* är välvilligt och obetingat accepterande av de handledda vilket Stiwne (2008) ser som en välbeforskad faktor inom *terapi*. Det kan ses som en slags basnivå till att utveckla mer kvalificerade, avancerade och förfinade medvetandetillstånd av närvaro hos handledaren. Säkerligen är handledarens närvaro korrelerad till de handleddas förmåga att vara närvarande, gruppens sammansättning, kontraktet och ramarnas betydelse. Det är lätt att föreställa sig mängder med faktorer som kan distrahera både handledaren och gruppens närvarokvalité. Frågan gäller om handledningen kan bli mer effektiv genom att handledaren medvetet försätter sig i ett tillstånd av intensiv närvaro och öppet lyssnande likt fenomenet från min egen praktik beskrivet ovan? Detta är en hypotes att så är fallet. *Kan själva tillståndet av att vara intensivt närvarande i sig utgöra en effektiv handledarintervention?* Även

detta är en hypotes att så är fallet, vilket i ena änden av handledarens interventionskontinuum kan beskrivas som *att handledaren varken gör eller säger någonting annat än att fokusera på att vara närvarande*. Tanken är att detta *aktiva passiva* förhållningssätt *föregår* vad handledaren säger och gör under handledningen.

Det är troligen inte möjligt att problemfritt kunna överföra empiriska fynd inom terapin till handledning.Handledningssituationen är annorlunda än psykoterapisituationen. Kontexten och ramarna är annorlunda. De olika kontexterna behöver särskild hänsyn och anpassning. Det är viktigt att handledning inte blir psykoterapi (Gordan, 1998). Samtidigt är det viktigt att utveckla den *inre handledaren* (Hawkins & Shohet, 2008). Tänk om handledaren i realtid i handledningssituationen kunde utveckla en interventionsteknik som går ut på att vara intensivt närvarande samtidigt som konventionell handledning grundad i själva hantverket ges. Skulle handledningen bli bättre? Personligen tror jag att handledning som ges av detta slag håller högre kvalité och i slutändan ger bättre handledning och därmed bättre terapiutfall. Men frågor om kvalitetssäkring och evidens uppstår. Även om man *intuitivt* och *förhållningsmässigt* tycker att närvaro som handledarinterventioner utifrån tanke och praxis verkar vettigt och bra, blir frågan om det finns något *empiriskt* stöd för dessa tankegångar och förhållningssätt. Kan man finna belägg för detta sätt att arbeta som handledare? Intresset för studien var därför att ta reda på *om det finns något empiriskt stöd för att arbeta med närvaro som handledarintervention*.

Syfte och frågeställning

Syfte

Syftet med studien var att undersöka om något empiriskt stöd som finns för att arbeta med närvaro inom handledning och i så fall vilket empiriskt stöd som finns. Det övergripande motivet var att samla kunskap om närvaro som faktor och beskriva tidigare forskning samt kunskapsläget främst i psykoterapihandledning men även vad det gäller närvaro allmänt vid handledning.

Frågeställning

Den specifika frågan i denna studie uttrycks som: *Vilket empiriskt stöd finns för att arbeta med närvaro som handledarintervention?* Utifrån syftet med studien är förhoppningen att den väcker fördjupat intresse för närvarons betydelse som enskild faktor i handledning.

Metod

Val av metod

Syfte styr metod. Syftet var att finna empiriskt stöd för närvaro som handledarintervention. Därför genomfördes en litteraturstudie. Enligt Forsberg och Wengström (2003) innebär en litteraturstudie att systematiskt leta, kritiskt granska och sammanställa litteratur inom ett speciellt valt ämne eller problemområde. När man gör en litteraturstudie är det enligt Forsberg och Wengström (2003) viktigt att man beskriver hur litteratursökningen har genomförts, och att man redogör för hur urvalet av artiklar gjorts. Detta för att läsaren ska kunna göra en motsvarande sökning och bedöma om urvalet av artiklar som gjorts är det mest relevanta. Det finns ett behov av systematiska litteraturstudier inom ämnet närvaro som handledarintervention. Framför allt att klarlägga om det finns studier överhuvudtaget gjorda. Studiernas resultat kan

utgöra underlag för handledare i deras arbete av användbara empiriskt underbyggda handledarinterventioner som inte enbart bygger på subjektiva faktorer som exempelvis idéer, tolkningar, slutsatser, praxis, tro, vana och kliniska övertygelser.

Litteratursökning har skett främst i databaserna PsychInfo (se bilaga sid 39), PubMed och Scopus. Sökord som använts är: *professional supervision, mindfulness, awareness, intuition, attention, presence, psychotherapy*. Databassökningarna har inte gett någon artikel som direkt behandlar frågeställningen. Ett fåtal angränsande artiklar för studien har funnits. Dessa har lästs i sin helhet. Sökningen har även skett via Google och Google Scholar. Detta resulterade i en relevant artikel.

Litteratursökning har även skett via LiU elektroniska encyklopedier med ovan sökord utan resultat. Förfrågan till andra forskare inom psykoterapifältet har gjorts, vilket resulterat i två bokreferenser. Förfrågan till uppsatshandledare och tillhörande handledningsgrupp har gjorts varav en artikel funnits vara relevant för studien samt två bokreferenser.

Litteratursökning har även skett med hjälp av bibliotekarie vid LiU genom bred sökning i Scopus. Sökord som använts är: *professional supervision, mindfulness, awareness, attention, presence*. Sökningen resulterade i 41 artiklar varav 1 artikel (Farber, 2010) var relevant för ämnet.

Urval av litteratur

Urvalskriterierna var *vetenskaplig* litteratur relevant utifrån studiens syfte och frågeställningar. Det vill säga att de handlade om närvaro i handledning och terapi. För att göra urval förutsätter det att finns ett tillräckligt antal relevanta artiklar att göra urval från. I detta fall har författaren inte funnit någon artikel

eller annan referens som *direkt* behandlar ämnesområdet. Urvalet bygger därför på artiklar och referenser som indirekt behandlar ämnesområdet.

De artiklar som valdes bort handlade om handledning av andra yrkesområden exempelvis sjuksköterskor, skola och socialarbetare. Även artiklar som behandlar handledarens allmänna egenskaper och kompetenser valdes bort (se bilaga sid 40). Artiklar som återstod bedömdes efter titel och abstrakt och de som överensstämde med syfte och frågeställningar skrevs ut i fulltext, varav ett fåtal artiklar slutligen valdes ut till att vara något användbar i studien. Därefter analyserades och granskades artiklarna efter relevans för närvaro som handledarintervention.

Genomgång har även skett av baslitteraturen inom handledning (litteraturlistan på utbildningen), ett antal huvudböcker som anses centrala inom handledning. Av dessa var Hawkins och Shohet (2008) och Gordan (1998) användbara. Urvalet styrdes även av att få representation från olika psykoterapeutiska inriktningar.

Ett problem var att finna relevanta artiklar för ämnet. Sökningen fokuserade därför på att gå igenom närliggande områden för att finna substans och relevans för ämnet. Denna sökning var tidsödande och omfattande samt relativt godtycklig. Av abstrakt och nyckelord blev det svårt att avgöra om en artikel omfattar för artikeln perifera delar men som var relevant för ämnet. Detta krävde genomläsning av artikeln. En rimlighetsbedömning gjordes och begränsade sökningen i relation till uppsatsens ramar.

Kvalitetsvärdering

För att värdera artiklarnas kvalitet kan olika granskningsmallar användas med utgångspunkt i Forsberg och Wengströms (2003) granskningsmall som en

grund. Dessa kan poängsättas och därmed görs en systematisk kvalitetsvärdering av artiklarna. I denna studie har dock fåtalet artiklar inte kunnat värderas utifrån denna mall. Istället har kvalitetsvärderingen skett i form av relevansgrad och sedvanliga vetenskapliga kriterier.

Etiska överväganden

Då detta var en systematisk litteraturstudie så bedömdes att inte några egentliga etiska problem förelåg metodmässigt. Uppsatsförfattaren har haft för avsikt att vara saklig och rättvis i tolkningen av de valda artiklar som har använts i studiens resultat och redovisa vad som talar för respektive emot närvaro som handledarintervention.

Resultat av litteraturstudie

I detta stycke kommer resultatet av litteraturstudien att redovisas tillsammans med de tolkningar av resultatet författaren har gjort.

Strävan efter fullständig närvaro

Hawkins och Shohet (2008) beskriver i sin bok *Handledning inom behandlande yrken* vad som är ”tillräckligt bra” handledning. Ett skäl till att söka handledning menar de är bristen på närvaro hos terapeuten. Den visar sig som en frånvaro, att gå som i dvala och bara se till att få jobbet gjort. Handledning erbjuder en plats för reflektion, ta hand om sig själv och bevara sin nyfikenhet. Närvarons skuggsida och motsats ser de som frånvaro. Hawkins och Shohet (2008) beskriver denna skuggsida hos hjälparen, hur man genom att hjälpa andra egentligen i smyg vill tillfredställa sina egna behov. Handledarens vilja att handleda den handledde störs av den oundvikliga skuggsidan. Hawkins och Shohet (2008) påpekar vikten av att se sig som ett redskap för hjälpen, inte

hjälp i sig. Tanken som framförs är att vara tjänare av processen. De egna behoven är alltid närvarande och skuggsidan blir ett problem när den förnekas. Vidare hävdar de att det är viktigt att känna sig själv och sina motiv för handledarjobbet. Handledning ses som ett ömsesidigt samspel och utbyte för växt och lärande. Handledaren bör aktivt försöka att tillfredsställa sina behov både inom och utanför handledningen och därmed minskar skuggsidans påverkan. Säkerligen främjar detta handledarens närvaro, menar författaren av uppsatsen. Ett förhållningssätt som beskrivs av Hawkins och Shohet (2008) är att skaffa sig en tillgång till en inre kraftkälla, att se hela livet som en bildningsresa och de man möter som ens lärare. En andlig och religiös tro utgör basen för starka värden som underlättar att sätta in tunga perioder i handledningsarbetet i ett större perspektiv. Stress och risken för utbrändhet kan skapa förhållningssätt hos hjälparbetaren där man låtsas bry sig om sina klienter och spelar rollen som hjälpare men där ens känslor och handlingar inte stämmer överens. En stressad och pressad handledare är inte en närvarande handledare, utgör en tolkning av författaren av Hawkins och Shohet (2008) utsagor.

Hawkins och Shohet (2008) beskriver de egenskaper en bra handledare bör ha, men inte direkt förmågan att vara närvarande eller kunna använda sin närvaro som medveten intervention. Av de interventionsfärdigheter som listas finns närvaro inte med. Men närvaro anges som faktor bland förmågor och egenskaper, dock utan närmare förklaring. Vikten av närvaro är underförstådd hos Hawkins och Shohet (2008). De funktioner i handledning som man diskuterar är utvecklande, stärkande och kvalitetssäkrande. Huvudfokus för den utvecklande funktionen i Hawkins och Shohets modell är att handledningen utgör ett forum för reflektion kring innehållet i sitt arbete. Det kan tolkas så att för att den handledde ska kunna reflektera effektivt med detta som huvudfokus, krävs att handledaren är närvarande. Att handledaren har fäst sin uppmärksamhet på den handleddes reflektiva processer. Vidare beskrivs i

Hawkins och Shohets s.k. CLEAR-modell grundstenen att aktivt lyssna. Det är viktigt att handledaren verkligen ”fattar” vad det innebär att vara i den andres kläder. Detta tolkas av författaren som att närvaroaspekten betonas. Faktorer som hindrar denna förståelse är vad Hawkins och Shohet (2008) med referens till Ekstein (1969) kallar blinda fläckar, döva öron och stumma tungor. Handledaren kan inte se klart, höra tydligt eller står mållös och handfallen inför den handledde. Såväl våra sinnen som språk ser man som viktiga faktorer för att skapa en god relation till den handledde. Författaren tolkar Hawkins & Shohet så att närvaro finns med som en faktor men att den hör till den mer avancerade formen av handledning. Ökad medvetenhet om parallella processer, uppmärksamma utan att döma, ökad lyhördhet för icke verbala beteenden, fasta uppmärksamhet på egna reaktioner och vad som hindrar handledaren från att vara *fullständigt närvarande* under en session. Med referens till Kagans videoinspelningar av terapistudenter, fann Hawkins och Shohet (2008) att det fanns en benägenhet att tona bort och inte se eller höra klienten (jmf Orlinsky & Rönnestad, 2005). Detta skedde när studenten var mån om att imponera på klienten. Hawkins & Shohet har funnit samma sak hos deltagare på avancerade handledningskurser. Tvivel på sin förmåga som handledare, oro, tankar på tillräcklig kompetens var exempel på distraktioner för att vara närvarande som handledare. Allt detta, menar Hawkins och Shohet (2008), är orsakat av rädsla. Rädsla utgör det enskilt största hindret mot att vara fullständigt närvarande i samspelet med en annan person. Därför tränas adepterna i att uttala sina värsta farhågor och vad man allra minst vill höra från de handledda. Därefter bearbetas dessa negativa reaktioner för att öka förmågan till närvaro som handledare.

För den handledde terapeuten är viktigt att via handledningen öka sin förmåga till ”finnas där och stanna kvar” att orka och stå ut med att vara närvarande i mötet med lidande och hjälplöshet, hävdar Hawkins och Shohet (2008). Det är svårt att vara den som ska hjälpa och samtidigt vara åskådare till lidandet. Ett

sätt att hantera detta är att fly undan eller skapa höga murar mellan sig själv och den hjälpsökande. Hawkins och Shohet (2008) menar att risken finns att gömma sig bakom en yrkesmässig fasad, att behandla symptomen men undvika kontakt med människan som kommunicerar dem. Vidare att det gäller att utmana sina försvar och blinda fläckar. Att försöka bevara ett öppet sinne och hjärta. Hawkins och Shohet (2008) menar att den verkliga vändpunkten för den handledde inträffar när de vänt blicken inåt, mot sina egna upplevelser. Rädsla och försvar minskar förmågan att vara "fullständigt närvarande" som Hawkins och Shohet (2008) ser som ett ideal. Ett exempel man ger är Desmond Tutu som med "orädd medkänsla" (Hawkins & Shohet, 2008) tog emot parternas beskrivningar av ohyggliga sanningar. Men även om Hawkins och Shohet (2008) uttryckligen skriver att fullständig närvaro är eftersträvansvärt, så skrivs ingenting direkt om hur fullständig närvaro i sig kan användas som intervention.

Ett centralt psykoanalytiskt begrepp som Gordan (1998) refererar till är Bions formulering av begreppet *härbargerande funktion (containing function)*. Handledaren lyssnar och tar emot den handleddes oro, ångest och andra upprörda negativa känslor och härbargerar dessa för att den handledde ska kunna frigöra sina inneboende resurser. Det viktiga är ett lyssnande som är mer än enbart ett passivt mottagande av den handleddes upprörda känslor. Hållningen syftar till att aktivt stödja den handleddes strävan efter att uppnå struktur och bemästra kaos. Hållningen karaktäriseras av lyssnande, förståelse, neutrala och icke-värderande attityder. När handledaren lyssnar och står ut med att ta emot den handleddes kraftigt negativa känslor sker en lättnad, avspänning och bearbetning, vilket möjliggör en utveckling. Gordan (1998) betonar hur viktigt det är att handledaren kan vistas och vandra i marker där vilshenheten tar vid och där hon varken ser eller förstår. Genom att visa detta kan handledaren dela den handleddes upplevelse i sin gärning som terapeut av att inte veta eller förstå och utgör därmed en modell och identifikationsobjekt. Den handledde

behöver själv i sin utveckling till psykoterapeut få uppleva ett förhållningssätt som präglas av ödmjuk förmåga att stå ut med att inte veta. Den härbärgerande funktionen har många likheter med närvaro som hållning vad gäller att ta emot, lyssna, stå ut med samt vara icke-värderande.

Närvaro i psykoanalytiska termer

En annat viktigt psykoanalytiskt närliggande begrepp som Gordan (1998) beskriver är den *projektiva identifikationen*. Enligt Gordan (1998) kan den handledde söka stöd och hjälp hos handledaren genom att projicera eller deponera delar av sig själv hos handledaren. Handledaren kan likt den härbärgerande funktionen smälta och omforma de kraftigt negativa känslorna hos den handledde och återge dessa i en form som den handledde kan ta emot. Projektiv identifikation kan utgöra en förklaringsmodell till fenomenet att ”få råd” av den handledde. Gordan (1998) varnar för att om inte den handledde får tillbaka sina projicerade känslor i hanterliga format, riskerar den handleddes patient att utsättas för kraftfull negativ motöverföring. Min tolkning av Gordan (1998) är att handledaren förblir närvarande och står ut med och är kompetent att hantera den handleddes projektioner. Detta förhindrar att patienten drabbas av negativ motöverföring (jmf sid 7). Vidare att handledarens närvaro är viktig både för att förstå och inse när projektiv identifikation är fallet likväl som förekomsten av parallellprocesser. Gordan (1998) menar att handledaren kan genom att vara alert och uppmärksam på sina egna känslor få kunskaper om vad som sker mellan terapeuten och patienten. Dessa återspeglingsprocesser kan också förklara fenomenet att ”få råd”, hävdar författaren. Gordan (1998) skriver att handledaren upplever terapeutens/patientens känslor så som sina egna. Gordan (1998) ser identifikationsprocesser, motöverföringar och återspeglingar som ”meddelanden”, men betonar samtidigt handledarens ansvar för vilken källa dessa kommer ur: handledaren eller den handledde. Om handledaren blir

medveten och lyckas återge detta till den handledde blir det en värdefull hävstångseffekt, menar Gordan (1998).

Förmågan att *lyssna* är enligt Gordan (1998) det främsta kännetecknet hos en god handledare. Det aktiva lyssnandet kan innefatta långa pauser. Men det handlar om ett lyssnande som är riktat mot den handledde. Gordan (1998) beskriver inte ett inre lyssnande hos handledaren. Den slags närvaro som kan uttolkas hos Gordan beskriver handledaren som aktiv och extravert riktad mot den handledde. De ”meddelanden” som handledaren kan få kommer från den handledde, inte från honom själv eller en källa utanför relationen mellan handledare och den handledde (jmf Heideggers ”skickelser” längre fram i texten). Dessa sker och förklaras inom ramen för klassiska psykoanalytiska begrepp. Solms och Turnbull (2005) ger neurobiologiskt stöd för psykoanalysen. Med en hög grad av aktivitet hos analytikern sker en direkt påverkan av neurala strukturer vill man hävda. I diskussionsdelen kommer Solms och Turnbolls bidrag att fördjupa psykoanalysens relevans för närvaro.

Närvaro och nuet

En förutsättning för närvaro är en känsla av själv och en känsla av själv förutsätter *intersubjektivitet* menar Stern (2005) i boken *Ögonblickets psykologi*. Ett genuint möte uppstår ur en ömsesidig önskan och längtan om kontakt och närhet. Intentionalitet och fördjupning av upplevelsen är viktigare för utveckling och förändring än kognitiv mening. Det interpersonella perspektivet är minst lika viktigt som det intrapsykiska perspektivet och utgör ett motivationssystem likt anknytning. Människan strävar efter närhet och kontakt med andra människor i sanna och djupa delade ögonblick. Detta verkar Stern (2005) hävda gäller såväl mellan terapeut och klient som mellan handledare och handledd. Stern menar att i mötet mellan två närvarande personer finns möjligheter att avtäcka en form av vetande som han kallar *implicit vetande*. Människan vet mer

än hon vet att hon vet. Stern (2005) beskriver det implicita vetandet som icke-verbal, icke-symboliserad, icke-berättad och icke-medveten. Ett vetande om hur man är med andra som aldrig blivit verbaliserat eller behöver bli det. Det implicita vetandet som en tyst kunskap om hur man är med andra är således relevant för frågan om närvaro. Istället för att fokusera på det omedvetna i betydelsen bortträngt material menar Stern (2005) att källan till förändring och utveckling i terapeutiska processer ligger i det implicita vetandet. Det implicita vetandet är således inte omedvetet psykiskt material som kräver en försvarsbarriär utan icke-medvetet. Det implicita vetandet manifesterar sig i nuet. En terapeut bör arbeta med att fokusera sin uppmärksamhet på vad som sker i det innevarande ögonblicket. Ögonblicket har sin egen temporala kontur där viktiga sanningar om klientens förflutna manifesteras. Ögonblicket är minnets kontext i nuet. Det förflutna styr hur ögonblicket manifesteras. Det förflutna har en neural neurobiologisk bas. Genom att relationellt omforma ögonblicket kan förändringar ske i realtid med klienten och i alla intima dialoger, menar Stern (2005). Terapeuten bör därför inrikta sig på hur ögonblicket formas och hur den intersubjektiva väven mellan klient och terapeut manifesteras. Författaren tolkar Sterns (2005) påståenden så att närvaro kan förstås som gemenskap och delade ögonblick. I ögonblicket blir det implicita vetandet till intersubjektiv medvetenhet. Intersubjektiv medvetenhet tolkar författaren som en form av närvaro. Vidare att om handledaren fokuserar på implicit vetande i handledningen kommer förändring att ske. Författaren menar att detta utgör ett exempel på hur närvaro kan användas som handledarintervention. Vidare hävdar författaren att Sterns (2005) beskrivning av det implicita vetandet kan utgöra en förklaring till ”att få råd” när trängda lägen uppstår. Förklaringen ligger i öppenhet mot vad man vet att man inte vet att man vet.

Stern (2005) beskriver en parallell till denna problematik som skisseras inledningsvis. Nuögonblick (*now moment*) uppstår ur den enes framväxande gestalt och är affektivt laddat eftersom det utmanar och ifrågasätter hur man arbetar tillsammans. Det är själva vara-kvalitén som står på spel. Ångestnivån ökar hos bägge parter och ett rutinmässigt svar från terapeuten (eller handledaren) duger inte. En kris uppstår som kan lösas enligt Stern (2005) genom ett mötesögonblick (*moment of meeting*). Detta kräver enligt Stern (2005) ytterlig lyhördhet för den framväxande kontexten. Det får inte vara en allmän teknisk respons från terapeuten (eller handledarens) sida. Krisen måste bemötas personligt genuint och äkta. Om detta sker kan en transformation äga rum som omformar hela det intersubjektiva fältet, men som även skapar förändring som är bestående och genomgripande. Relationen är annorlunda än före mötesögonblicket. Det har inträffat något mer än ett utbyte av information, vilket är hemligheten i här och nu, menar Stern (2005). Mötesögonblicket är jämförbart med Bubers Jag-Du kvalitet (Buber, 1923). Den kräver heller inte verbalisering för att vara beständig. Båda vet utan ord. Stycket ovan menar författaren, är en beskrivning hos Stern (2005) av hur närvaroprocessen manifesteras. Ett *närvarande* ögonblick och krisen är över och utveckling har skett. Stern (2005) använder de antika grekiska begreppet *kronos* och *kairos* för att illustrera fenomenet. Kronos som nuet är den försvinnande ständiga kronologiska tiden, men i kvalitativa ögonblick bryter kairos igenom och kan skapa bestående förändring. Kairos är en möteskvalité. Kronos måste vara tillräckligt långt för att rymma kairos. Denna dualitet är intressant för att begripa hur Stern (2005) med hjälp av mikroanalytisk teori kan förklara den problematik som beskrevs inledningsvis. Kairos är dold mitt framför näsan på oss. Hela livsvärlden ryms i kairos. Därför är den fördjupade upplevelsen i sig transformerande, menar författaren.

Stern (2005) har en materiell och reduktionistisk förklaringsmodell som relationellt kan besvara de frågor uppsatsen ställer utifrån en neurobiologisk bas och intersubjektiva fält. Medvetande uppkommer ur vår hjärna. Närvaro är ett fenomen som uppkommer ur tvåpersonerspsykologi. Närvaro kan förstås i Sterns (2005) termer som intersubjektiv medvetenhet. Intersubjektivitet är en förutsättning för att vara människa och ett grundläggande mänskligt behov. Det uttrycker en längtan efter att bli förstådd och tar människan ur hennes existentiella ensamhet för en stund. Det intersubjektiva motivationssystemet reglerar såväl psykisk ensamhet som psykisk samhörighet och närvaro som samvaro. I handledarkontexten kan *terapeuten själv bli lyssnad till* och förstådd och detta motiverar terapeuten (och handledaren) till att sträva efter implicit vetande och mötesögonblick. Samförstånd är implicit känt. Stern (2005) uttalar sig alltså inte om själva handledningssituationen och tillämpningen av hans forskning i detta avseende. Dock menar han att den är allmänmänsklig och gäller för alla relationer med ”intim dialog”. Därav kan författaren sluta sig till att Sterns bidrag är relevant för närvaro i handledning. Handledningsrelationen kan ses som en ”intim dialog”. En intressant karaktäristik av handledning är *förtroliga samtal om väsentliga ting* (Stiwne, personlig kommunikation, föreläsning LiU handledarutbildningen).

Närvaro i relationella termer

Safran och Muran (2000) utgår i sin forskning från att den mest robusta faktorn för utfallet av terapier är *arbetsalliansen*. Det viktiga är hur klienten upplever terapeutens kvalitéer som varm och omsorgsfull. Klienten bör känna sig sedd, förstådd och hjälpt. Med utgångspunkt i alliansen har man utarbetat specifika interventioner som bygger på fokus på alliansen och överföring så den visar sig som grader av brott i alliansen. Detta sker genom att metakommunicera framför att arbeta med överföringstolkningar. Denna form av metakommunikation kallar Safran och Muran (2000) för ”mindfulness in action” och kräver en speciell

närvaro och riktad uppmärksamhet av terapeuten. Det är en ”dyadisk mindfulness” som i samarbetande anda utforskar ömsesidigt djupen och potentialen i kontinuumet av alliansbrott. Genom detta återetableras kommunikation och terapeutisk utveckling sker. Genom *metakommunikationen* uppnås en hög kvalité, trygg och slitstark arbetsallians. Klienten får kontinuerliga bevis på att olika former av brott kan repareras och leda till något gott. I utbildning och handledning av terapeuter betonas att använda sig själv och hur viktigt det personliga arbetet är för att kunna arbeta på detta sätt. Personliga dysfunktionella mönster kommer bli synliga i denna arbetsmodell där alliansen är basen. Safran och Muran (2000) varnar för antaganden om paralleller med andra relationer. Det är ’här och nu’ i *vår* relation som fokuseras. Detta sätt att arbeta för terapeuten mycket nära klienten och förhindrar möjligheten att gömma sig bakom koncept och tolkningar. Det intressanta för uppsatsen är att Safran och Muran (2000) förutsätter hög grad av närvaro (mindfulness state) hos terapeuten och implicit även i träning och handledning av terapeuten. Inspirerad av Martin Buber, Michael Balint och olika zen-mästare skiljer sig arbetsmodellen från traditionell psykodynamisk metod. Här är acceptans av vad som uppkommer i relationen en förutsättning tillika djup insikt om relationen som existensvillkor. Vi ingår alltid i relationer. Safran och Muran (2000) påstår inte direkt att arbetsmodellen är överförbar till handledningsrelationen. Men arbetsalliansen är viktig även för handledningsrelationen vilket innebär att det ligger i utvecklingens riktning att kunna applicera lämpliga delar av deras arbete i handledningskontexten.

Närvaro som mindfulness (översätts regelmässigt på svenska till ”medveten närvaro”) har fått stark etablering de senaste 20 åren inom psykoterapi (Germer et al, 2005). Marlatt och Kristeller (1999) beskriver mindfulness som att vara fullständigt uppmärksam på vad som sker i ögonblick till ögonblick, vilket liknar arbetsmodellen hos Sterns ögonblickspsykologi. Jon Kabat Zinn (1994)

beskriver mindfulness som att vara uppmärksam på ett särskilt avsiktligt sätt i ögonblicket utan att döma eller värdera. Att vara medvetet närvarande som en generell idé och rekommendation torde de flesta handledare av olika inriktningar hålla med om som en god hållning. I en översiktsartikel om mindfulness fann studien ett brett tillämpningsområde för många tillstånd men ingenting direkt om mindfulness och handledning (Baer, 2003). Men i en studie av Grepmaier, Mitterlehner, Loew, Bachler, Rother och Nickel (2007) har man testat att införa mindfulness i utbildningen av terapeuter för att se om utfallet för deras patienter blev bättre. En grupp terapeuter fick praktisera zen meditation jämfört med kontrollgruppen där man arbetade som vanligt utan mindfulness och zen meditation. Resultatet blev att gruppen terapeuter med meditation fick väsentligt högre utvärderingar av patienterna än kontrollgruppen. Den slutsats forskarna drog var att införa mindfulness i träningen och utbildningen av terapeuter skapar bättre utfall i terapierna. Denna studie visar, enligt författaren, vikten av att arbeta med närvaro som handledarintervention. Litteraturstudien har dock inte kunnat visa att närvaro som mindfulness har väl beforskats i handledningskontexten.

Närvaro som gemensam faktor

Silén (2006) har funnit visst stöd för närvarons betydelse för annan handledning än psykoterapihandledning. Siléns (2006) artikel för fram den levda kroppens betydelse hos handledaren i sin funktion med studenter i problem baserat lärande (PBL). Den levda kroppen som idé kommer från Merleau-Ponty's filosofiska arbeten om kroppens fenomenologi. I sin studie av handledare inom PBL finner Silén (2006) att närvaro med eleverna var en av de viktigaste egenskaperna hos handledaren. Det är viktigt att handledarens närvaro visar sig som en riktad uppmärksamhet mot vad som pågår i gruppen, vilket bör sättas före handledarens fokus på egna handlingar och tankar. Författaren hävdar att

Siléns resultat är relevant för uppsatsen därför att det visar närvarons betydelse för handledning i allmänna termer.

Det finns en tendens som framgår av litteraturstudien vilket är att allt fler olika terapiinriktningar tycks konvergera mot att arbeta med uppmärksamhet riktat mot innevarande ögonblick och hur denna process är effektiv mot flera olika tillstånd. Ett exempel är Sterns ögonblickspsykologi som närmar sig existentiella och fenomenologiska perspektiv som återkommer inom mindfulnessrörelsen. Nanda (2009) beskriver hur existentiella fenomenologiska perspektiv har flera paralleller med tredje vågens KBT som innefattar terapiformer som ACT, DBT, MBCT och liknande.

Närvaro som ett existentiellt perspektiv

Närvaro som viktig faktor i utbildningen och handledning av terapeuter fokuseras även inom den *humanistiska existentiella terapin*. Farber (2010) argumenterar för att öka en experimentell medvetenhet hos handledare och terapeut som medel att skapa förändringar som förbättringar hos patienten. Farber (2010) menar att den humanistiska existentiella terapin kännetecknas just av sådan tanke och arbetssätt.

Dessa påståenden får generellt stöd i *Handbook of experimental existential psychology* (Greenberg, Koole & Pyszczynski, 2004). Flera centrala begrepp som används inom den existentiella begreppsvärlden är närliggande och pekar på närvaro som faktor. I forskningsöversikten *Handbook of experimental existential psychology* beskrivs bl.a. medvetenhet (awareness), frihet, vilja, autenticitet och framför allt *autonomi* som ett nära samband med mindfulness och effektivitet (Ryan & Deci, 2004). Begreppet autenticitet är centralt och ideologiskt normativt för den existentiellt inriktade handledningen (van Deurzen & Young, 2009). Vi bör sträva efter autenticitet – att vara verkliga. Men istället

finns en allmänmänsklig tendens att låta sig försjunka i relationer och i gruppen (bli ett ”man”) och därmed låta sitt sätt att tänka, handla och vara på tas över av andra. Denna inneboende tendens till inautentiskt sätt att vara på finns i alla (handlednings) grupper och yttrar sig som socialt konformt tänkande och varande. Sartres koncept ”ond tro” beskriver förnekandet av vår fundamentala frihet som är skrämmande och ångestväckande och därmed vill vi hellre vara som förtingligande funktioner (vara-i-sig) istället för medvetna och ansvarstagande människor (van Deurzen, 2003; van Deurzen & Young, 2009). Att vara handledare enligt boken är en funktion¹ och förnekande av vår natur enligt Sartres sätt att se det. Egenskapen hos människan att kunna reflektera över sitt varande (vara-för-sig) utmärker henne och driver samtidigt ut henne ur den bekväma social konformism så som den yttrar sig inom handledarkontexten. Författaren hävdar att vara-i-sig kan ses som att vara frånvarande och motsvarande vara-för-sig som att vara närvarande. Läsaren kan förstå detta genom att komma ihåg att vara-i-sig är ett förtingligt tillstånd. Inledningsvis menar författaren att närvaro är detsamma som att vara ”medveten om”, vilket är en form av att vara-för-sig. Sartres rekommendation till handledaren skulle troligen vara att sträva efter att vara-för-sig.

Konkret innebär det att vara närvarande och medveten om sitt medvetande och tankeinhåll och att ständigt påminna de handledda om konsekvenserna av att vara fri som människa. Fördjupa insikten om att allt vi gör som terapeuter och handledare föregås av vårt val. Detta kan ses som innebörden av Sartres berömda ord att vara dömd till frihet. Vare sig terapeuter eller handledare kan med automatik lyda och underordna sig teorier, empiriska studier, manualer eller instruktioner baserade på evidensstudier utan att välja det. I det möjliga valet som handledarfunktioner tas vi över av andras tankar och idéer. Denna form av

¹ Inom existentiell behandlingssideologi är det viktigt att inte reduceras till en funktionsmänniska i Gabriel Marcells mening eller till organisationsmänniska i Rollo Mays mening.

social konformism är normativt driven och närvarande i alla behandlingsformer. Handledarfunktionen beskriven på detta vis är ett inautentiskt vara och utgör samtidigt ett val. Inom existentiell handledning strävar man efter att skapa autonomi och autenticitet hos terapeuterna genom att använda sig av sina djupt mänskliga egenskaper: frihet, autonomi och självständig reflektion (vara-för sig). Handledaren bör enligt existentiella normer utforma sitt eget unika vara och tillblivande som handledare (van Deurzen & Young, 2009). En central filosof inom den existentiella behandlingsideologin som driver denna tanke till det yttersta är Heidegger. Heidegger (1962) menar att han inte tänker tanken utan att tanken kommer till honom som en ”skickelse” från ”Varat”. Författaren hävdar att detta tankesätt kännetecknar den försokratiska filosofin.

Enligt Heidegger (1962) kan det inautentiska varandet förklaras som form av felriktat tänkande: istället för ett ”stilla tänkande” som är mottagligt för Varats ”skickelser” har många människor en tendens att följa yttre referenser för hur man bör tänka. Att tänka själv istället för att följa i andras tankebanor är Heideggers uppmaning. Men påståendet har en viktigare och djupare innebörd. Hjärnan fungerar som en slags mottagare av medvetandet. Medvetandet och Varat i Heideggers filosofi kan tolkningsvis, enligt författaren, förstås betyda samma sak. Kunskaper och insikter kommer till oss i form av ”skickelser” om vi lyssnar till Varat istället för tankebruset i hjärnan. Det finns således uppenbara paralleller mellan Heideggers filosofi och Zen. Att följa efter andra människors tankeprodukter blir därför ett *irrspår* och leder i bästa fall till en existentiell kris där människan som lösning behöver lyssna till ”samvetets rop” (Heidegger, 1962; van Deurzen, 2003). I begränsning och insikt om döden konfronteras människan med sitt unika varande. Autentiskt varande är först möjligt, enligt van Deurzen & Young (2009) med referens till Heidegger, genom erkännande av existensvillkoret att vi alla lever i riktning mot döden. Den känslomässigt förankrade insikten om Varats formella struktur (ontologi) kan

väcka upp människan till autentiskt strävande. Enligt Heidegger (1962) utmärks människor av denna kapacitet till närvaro i tillvaron. För att betona denna egenskap använder han begreppet *Dasein* om människan (att vara där). Autenticitet kan därför beskrivas, enligt författaren, som en slags närvaro. För uppsatsen syfte står Bengtsson (1976) analys av Heideggers centrala verk *Varat och tiden* för en speciellt intressant liknande tolkning: det är inte ytterst han (Heidegger) som utför tankemässiga prestationer utan tankarna kommer till honom som ”skickelser” från *Varat*. För författaren och kanske för läsaren finns en uppenbar parallell här till vad som inledningsvis beskrevs som ”att få råd”. Heidegger beskrivs av Bengtsson (1976) som en filosof inspirerad av försokratisk hållning att direkt skåda tillvaron. Van Deurzen och Young (2009) ger klokheter och filosofiska tankeväckande resonemang men inga empiriska stöd för närvaro som handledarfaktor inom existentiell handledning. Att vara närvarande i livet, att söka sanningen om den mänskliga tillvaron och livets natur är ett ideal som speglar hela den existentiella terapins strävanden (van Deurzen & Young, 2009)

Närvaro och empiriskt stöd

Resultatet av litteraturstudien var att författaren inte har funnit något direkt empiriskt stöd för närvaro som handledningsintervention. Studien har funnit att det finns visst indirekt stöd för närvaro som handledarintervention (Silén, 2006; Stern, 2005; Safran & Muran, 2000; Jon Kabat Zinn, 1994; Grepmaier, L., Mitterlehner, F., Loew, T., Bachler, E., Rother, W. & Nickel, M., 2007). Ett resultat för uppsatsen är att området inte är beforskat. Det finns inte mycket skrivet eller publicerat som vetenskapliga och empiriska undersökningar inom området.

Resultatet för studien var dock att det fanns *indirekt teoretiskt* stöd för närvaro som handledningsintervention. Samtliga funna källor anser att närvaro är en viktig faktor hos terapeut och handledare. Närvaro utgör ett antagande som inte närmare förklaras eller beskrivs. Det utgör ett värdeomdöme: det är bra, eftersträvansvärt osv. att vara närvarande (Hawkins & Shohet, 2008; Gordan, 1998; van Deurzen & Young, 2009). Vilka empiriska konsekvenser detta ideal medför är en fråga som återstår att utforska. Framför allt inom den existentiella traditionen som till stor del bygger på filosofi finns ideal, normer och värderingar som inte empiriskt kan underbyggas eller stödjas. Det är en värdeteoretisk väletablerad doktrin att ett "hur" inte kan härledas från ett "är" (Humes lag). Existentiella filosofers argument som studien redovisat utgör därför teoretiskt stöd för närvaro som handledarintervention. Av dessa resultat är Heideggers bidrag det mest intressanta för studien. Detta kommer att utvecklas i diskussionsdelen, men nämnas kan att Heidegger enligt Bengtssons studie (1976) menar att det inte är ytterst han som utför tankemässiga prestationer utan de kommer till honom som "skickelser". Detta fynd är en metafysisk teori. Hypotesen att använda närvaro och lyssnandet efter "råd" har således stöd i Heideggers metafysik. Författaren hävdar att det är relevant att skilja på empirisk och metafysiskt stöd.

Slutsatsen av resultatet är att det inte finns direkt men ett visst indirekt empiriskt stöd för att arbeta med närvaro som handledarintervention. Men det finns teoretiskt stöd för att arbeta med närvaro som handledarintervention. Det är en uppgift för vidare forskning att empiriskt utforska detta teoretiska stöd.

Slutsatser (fkouseras)mina!

Hawkins och Shohet (2008) ser det som ett ideal hos handledaren att vara fullständigt närvarande. Men kan inte stödja sig på empiriska studier. Detta är en teoretisk värdering. Det framgår dock helt klart av studien att Hawkins och

Shohet (2008) anser närvaro vara en mycket viktig egenskap hos handledaren. Rädsla förhindrar närvaro. En slutsats blir därför att som handledare är det viktigt att bearbeta *rädsla* i dess olika former för att skapa förutsättningar för närvaro.

Gordan (1998) visar att Bions koncept den härbärgerande funktionen har många likheter med hur närvarande förhållningssätt hos handledaren kan beskrivas. Gordan (1998) kan även genom det psykoanalytiska begreppet projektiv identifikation förklara fenomenet att ”få råd” som inledningsvis beskrevs. Gordon (1998) ger även ett kraftfullt argument varför handledaren bör vara närvarande: annars riskerar patienten att få över sig terapeutens negativa motöverföring. Den psykoanalytiska diskursen är viktig för att som handledare och terapeut förstå hur konstrollerande försvar förhindrar närvaro.

Stern (2005) beskriver terapeutens närvaro som mycket viktigt för att få tillgång till den värld som ryms i ögonblicket. Stern hävdar att alla intima dialoger kan relationellt omformas genom särskilt fokus på ögonblick till ögonblick. Detta gäller således även handledningsrelationen som kan räknas dit. Det implicita vetandet kan förklara fenomenet ”att få råd”. Vi vet mer än vi vet att vi vet. Kriser som uppstår i nuögonblicken kan få sin lösning genom mötesögonblicken (moment of meeting). För att detta ska kunna uppstå krävs närvaro. Närvaro är intersubjektiv medvetenhet. Sterns beskrivningar av ögonblickets psykologi är allmänmännliga och empiriskt underbyggda, vilket gör dem intressanta för uppsatsen. Slutsatsen blir att genom att vara ytterst närvarande med det innevarande ögonblicket får man tillgång till den andres hela livsvärld som genom närvaron kan omformas till det bättre i det tysta.

Även Safran och Muran (2000) utgår från väletablerad forskning om alliansens betydelse. Deras modell bygger på hög grad av närvaro hos terapeuten, vilket

borde kunna överföras även till handledaren. Arbetsalliansen är viktig för handledningsrelationen. Safran och Muran (2000) bidrar till insikten om betydelsen av att ständigt vara uppmärksam på det mellanmännsliga utbytet som sker mellan handledare och de handledda. Slutsatsen bygger på antagandet att de handledda terapeuterna får erfarenhet av den goda relationens betydelse i handledningen.

I en studie av Grepmaier et al., (2007) har man dragit slutsatsen att införandet av mindfulness i träningen och utbildningen av terapeuter skapar bättre utfall i terapierna. En slutsats av litteraturstudien var därför att mindfulnesssträning av handledare är en form av närvaro som har ett visst empiriskt stöd. Vad 'medveten närvaro' närmare betyder i handledningssituationen är en fråga som återstår att besvara.

Det finns en samstämmighet trots att olika skolor medvetet är representerade i studien. Ett allmänt intressant resultat hos Silén (2006) var att närvaro var en av de viktigaste egenskaperna hos PBL-handledaren. Farber (2010) hävdar att den humanistiska existentiella terapin kännetecknas av ett "närvarande" arbetssätt. I forskningsöversikten *Handbook of experimental existential psychology* beskrivs ett antal centrala begrepp. Autonomi och autenticitet är begrepp som är besläktade med närvaro. Hur dessa omsätts inom existentiell handledning beskrivs av van Deurzen & Young (2009). De existentiella filosoferna och tänkarna ger viktiga bidrag till utvecklingen av handledare.

Diskussion

Resultatdiskussion

Studien fann ingen direkt empiriskt stöd för *närvaro inom handledning*. Resultatet var inte förvånande. Forskning på handledning är i allmänhet enbart i sin linda och forskning på så pass specifika och subtila frågor som *handledarens närvaro som interventionsmöjlighet* befanns i synnerhet vara närmast obefintlig. Studien finner däremot stöd för att *närvarofaktorn är väsentlig för handledaren och handledning* (Hawkins & Shohet, 2008; Gordan, 1998; Silén, 2006; Sterns, 2005; Safran & Muran, 2000; Germer, Siegal och Fulton, 2005; Jon Kabat Zinn, 1994; Grepmaier, et al., 2007). Närvaro anses generellt vara en viktig faktor i terapi och handledning. Faktorn är underförstådd till stor del och befunnen obeforskat. Studien visar att närvaro ses som viktigt samtidigt som man använder termen konventionellt utan närmare förklaring i allmänspråklig betydelse. Detta är i sig ett fynd. Närvarobegreppet är komplext och kräver mer behandling och utläggning än rent allmänspråkligt.

Tillbaka till frågorna som formulerades inledningsvis och hur de relateras till resultatet. Vad är närvaro? Vad betyder det att vara närvarande? Någoting *är* (till skillnad från att inte vara) och anger en position: *nära*. Någon eller någoting är när-varande. Vad pratar vi om? Är det mänsklig närvaro? Mellanmänsklig närvaro? Medvetandets närvaro? Själens närvaro? Eller kanske till och med Guds närvaro? Tanken svindlar. Låt oss börja diskussionen i det konkreta. Vad är förutsättningarna för närvaro?

Spegelneuroner och hjärnans funktion

Stern (2005) hävdar att den neurobiologiska basen för att kunna läsa av människors sinnestillstånd, speciellt deras intentioner, lyhördhet inför andras känslor, förmågan att erfara och känna vad en annan människa känner, är upptäckten av *spegelneuronen*. Spegelneuronen mekanismer gör det möjligt att

känna empati och skapandet av intersubjektiv kontakt. Detta kan ses som den *neurologiska basen* för närvaro. Stern (2005) ser denna upptäckt som viktig för att förstå symptom på psykisk sjukdom som oförmåga eller svårighet att empatisera eller förstå någon annans perspektiv. Dessa är närvarofaktorer i mellanmännisklig interaktion. Spegelneuronen återfinns i pannlobernas yttersta skick (Solms & Turnbull, 2005). Solms och Turnbull (2005) refererar till Rizzolatti et al., (1999) upptäckt genom studiet av apor. Rizzolattis grupp upptäckte att hos en apa som passivt iakttog en annan apa aktiverades motorneuronerna och därmed speglades den andra apans beteende i den observerande apans fantasi. Solms och Turnbull (2005) hävdar att spegelneuronen styr grundläggande känslsystem och funktioner som empati och inlevelseförmåga hos människan. På så vis kan man förstå internaliseringsprocessen. Relationen mellan språk och neural konfiguration är direkt, vilket ger psykoanalysen som talar dess rättfärdigande (Solms & Turnbull, 2005). Språkets betydelse vad gäller behandling kan troligen inte underskattas. Närvaro som *språkhandling* kan komma att förstås som verbal mellanmännisklig interaktionsprocess som har direkta konsekvenser för en neurobiologisk process som är parallell och pågår i det tysta (Solms & Turnbull, 2005; Stern, 2005). Det intersubjektiva fältet omformar konkret och kan få både en terapeutisk och utbildande funktion. Närvaro som språkhandling är därmed relevant för terapi och handledning. Man kan även förstå, enligt Solms och Turnbolls (2005), perspektiv att bristande förmåga till empati, lyhörd och att vara närvarande kan ha en neural förklaring. Den intressanta frågan blir hur handledaren genom sina verbala interventioner och mänskliga närvaro påverkar de handledda? Hur påverkas konfigurationen och utvecklingen av de handleddas spegelneuroner? Om detta vet vi ingenting. Vilket ger uppslag för vidare forskning inom det fält som forskare som exempelvis Stern (2005) Solms och Turnbull (2005) adresserar.

Närvaro och medvetande

Stern (2005) lämnar dörren öppen för att definiera psyket alltför snävt. Även Safran och Muran (2000) öppnar upp för andra perspektiv på det mellanmänniska genom referenser till Martin Buber och Zen-traditionen. Låt oss därför vidga diskussionen till att diskutera närvaro som medvetandefenomen. Ovan diskussion om närvaron har som grund antagandet att medvetande och därmed fenomen som närvaro har en materiell grund. Det finns två klassiska positioner. Den materialistiska ståndpunkten som hävdar att allting i sista hand kan beskrivas som materia. Motpolen till denna är idealism, enbart medvetandet har reell existens. Allt är mentala processer (Solms & Turnbull, 2005). Enligt Solms och Turnbull (2005) är de flesta forskare inom modern kognitionsforskning materialister. En version av denna är ”emergens”. Tanken är att medvetandet uppstår ur hjärnan. Medvetande är en emergent egenskap till hjärnan. Alltså en materiell process ger upphov till en icke-materiell process (mental). Problemet blir hur man kan förklara hur själva språnget sker från det materiella till det mentala. Det är logiskt omöjligt att *någonting* uppkommer ur *ingenting*. Solms och Turnbull (2005) är fullt medveten om problemställningen. Även Bullington (2007) kritiserar den materiella positionen inom psykosomatik och hävdar att psyke och kropp är två aspekter på ett sammanflätat medvetandefält.

Ett alternativt sätt att tänka är att verklighet och medvetande uttrycker samma tankeinhåll. Ur ett universellt medvetande skapas ”materiella” processer som exempelvis hjärnor. Verklighetens natur är mental. Världen är en tanke i det universella medvetandet. Denna position finns hos filosofer som representerar en gren som kallas *mentalism* (Larsson, 2004; Damiani, 1996; Brunton; 1987; Salomon, 2010). Mentalism ska inte förväxlas med naiv idealism (världen existerar i *mitt* medvetande). Det mentalistiska synsättet har fördelen att det blir logiskt möjligt att förklara hur medvetande uppstår ur hjärnan. En form av

medvetande föder en annan form av medvetande. Denna tanke utmärker österländska filosofier som buddhismen och hinduismen (A. Salomon, personlig kommunikation filosofi och vetenskapsföreläsning sep 2010). Ur denna filosofiska position betraktas närvaro som en manifestation av medvetande (Larsson, 2004). Jag kan vara närvarande med en annan person eller i en grupp därför att vår identitet på djupaste nivå utgör manifestationer av samma medvetande. Vi är grenar på samma träd. Separationen mellan människa, värld och verklighet är skenbar. Denna tanke finns tolkningsvis även hos fenomenologer som Husserl och Heidegger (Cohn, 2002). Enligt forskaren och matematikern A. Salomon (personlig kommunikation sep 2010) finns vetenskapligt stöd inom modern kvantfysik för att se materiella processer som tomma och egentligen uttryck för ett allomfattande kvantfält.

Närvaro och ontologi

Mindfulnessrörelsen som har hämtat sitt kärnbegrepp 'medveten närvaro' ur antik buddhism har således detta som sin filosofiska metafysiska förutsättning. Men man tar egentligen inte explicit ställning till den metafysiska frågan utan avgränsar sig till en pragmatisk hållning. Det *fungerar* och det räcker. Medveten närvaro ger goda effekter och goda konsekvenser (Jon Kabat Zinn, 1994).

Inom den *existentiella handledningen* har de existentiella filosoferna ett starkt inflytande (van Deurzen & Young, 2009). De ger stöd för närvaro som handledarintervention genom teoretiska rationella (icke empiriska) resonemang och antaganden om tillvaron exempelvis hos Heideggers filosofi. Människor inom existentiell terapi ses inte som separata entiteter som existerar oberoende av varandra. De ingår i ett relaterande till varandra och världen. Vi är alla sammanlänkade och har ingen oberoende existens. Tolkningsvis, hävdar författaren, kan man säga att närvaro i världen är ett existensvillkor. Vi är i en

mening alltid närvarande. Vi kan kliva ur en bil, men vi kan aldrig kliva ur existensen (van Deurzen & Young, 2009).

Heidegger uttrycker denna tanke med begreppet *med-varo* (mit-sein) är (van Deurzen & Young, 2009; Cohn, 2002; Heidegger, 1962). Vårt sätt att vara i världen är medvarande. Vi ingår alltid i relationer till andra i ett öppet nätverk. Det mänskliga medvetandet är inte ett stängt system utan ett öppet nätverk som finns i världen genom vår intentionalitet (Aronsson, 2008; van Deurzen & Young, 2009).

Inom existentiell handledning används fenomenologi som central metod (van Deurzen & Young, 2009). Själva fenomenologin kan beskrivas som en närvaroprocess. Genom olika reduktioner blir man mer närvarande med vad som är och framträder. Genom att medvetet försätta sig i ett tillstånd av ”icke-vetande” (epoché) blir den handledde mer närvarande för handledaren. Hållningen kännetecknas av öppenhet för vad som framkommer. Genom den deskriptiva processen framkommer stoff som utgör substansen för dialog med den handledde. Öppenhet och uppmärksamhet är grunden i existentiell handledning. Men denna stans är svår att upprätthålla. Uppmärksamheten kommer att variera och därmed förmågan att vara närvarande med de handledda. Utmaningen ligger i att vara med andra och därmed att vara i sig. Det är i själva mellanrummet mellan handledare och handledd som intressanta fenomen kan uppträda. Flera referenser inom litteraturstudien hävdar att det är viktigt att rikta fokus mot det mellanmänskliga men även mot det ogripbara som kan uppkomma därur. Ett gott handledningsklimat kan kännetecknas av det som Heidegger kallar för besinnat stilla tänkande som innefattar ett speciellt lyssnande till stillheten och mellanrummet. Enligt Heidegger (1962) är människan den enda varelse som kan ställa frågor om Varat och handledningsrummet kan utgöra en plats för reflektion och frågor kring dels

människans situation men även frågor som sträcker sig längre (eskatologi). En praktisk konklusion av studien blir att närvaro är viktigt för vital och bra handledning. En djupare slutsats kan vara att närvaro är den dimension inom handledning där frågor om livet och dess mening och mål kan ställas och besvaras. Det är viktigt att handledningen aldrig blir rutinmässig, mekanisk och regelstyrd. Det är viktigt att handledningen är forskningsmässigt och empiriskt underbyggd och förankrad. Men det är också viktigt att som handledare behålla en autonom stans och lyssna till det innevarande ögonblicket och våga släppa taget om sitt vetande och kunnande och enbart lyssna till det som vill framträda i stunden.

Metoddiskussion

Valet av litteraturstudie som metod var riktigt i den betydelse att en beskrivning av kunskapsläget av ett så pass abstrakt och subtilt ämne som närvaro i handledning blev möjlig. Det var även naturligt som ett första steg att finna vilken form av empiriskt stöd som fanns. Att arbeta med fokusgrupper skulle kunna ge mer direkta erfarenheter. Det vore därför intressant att använda denna studie som en sorts förstudie och inramning av ämnet för fortsatt forskning där fokusgrupper skulle bli en naturlig fortsättning. En kritisk synpunkt är att metoden riskerar att missa något viktigt som publicerats i ämnet eftersom sökningen i databaser blir ”trubbig” och godtycklig för ämnen som inte är direkt beforskade. Att söka efter informationer indirekt är alltid vanskligt. Det finns risk att det mest relevanta är publicerat i andra verk och i andra artiklar som faller utanför sökramen. Titlar och abstracts kan gälla andra ämnen och teman som innehåller högst relevanta informationer om närvaro. Litteraturstudien har visat ett visst indirekt stöd vilket tyder på att betydligt mer substans står att finna som indirekt behandlar närvaro i terapi och handledning.

Efterord

Under tiden för denna litteraturstudie har jag allt mer uppmärksammat närvaro som faktor i mina egna handledningsuppdrag. Kvalitén på handledningen är betydligt högre när jag fokuserar på närvaro i gruppen. Jag har även provat att sitta helt tyst och enbart fokusera på att vara maximalt närvarande med den handledde. Skillnaden i utfall är påtaglig. En annan viktig observation är vid grupphandledning hur pass viktigt det är att alla i gruppen är närvarande och hur pass skör och bräcklig denna koncentration är. Om någon i gruppen fokuserar sina tankar på annat håll stör detta omedelbart och ger sämre utfall i handledningen. Därför är det viktigt som handledare att övervaka och leda arbetet i handledningsgruppen. Man behöver även inledningsvis i kontraktsituationen särskilt formulera och artikulera vikten av mental och tankemässig närvaro i handledningen. Det är att rekommendera att ”skriva in” detta i överenskommelsen för att under arbetets gång kunna referera till den överenskommelsen. Det är svårt att upprätthålla närvaro men oerhört givande när så är fallet.

Låt oss avslutningsvis återgå till vad uppsatsen började med: problemet som uppstår i trängda lägen. Författaren hävdar att uppsatsen väl legitimerar ”problemet” samt visar olika perspektiv på hur problemet kan förklaras och behandlas. Uppsatsen visar att det finns goda skäl att kritiskt granska våra föreställningar om medvetande och närvaro. Vi blir förvånade över att få råd i trängda lägen. För att parafraasera Wittgenstein så är det vårt tänkande som skapar våra problem. Verkligheten är som den är.

Referenslista

Aronsson, J. (2008). Att ge sitt liv inriktning – om intentionalitet i existentiell terapi. Stiwné, D., (red) *Bara detta liv*. kap Falun: Natur och Kultur.

Bengtsson, B-E. (1976). *Varat och tiden en introduktion*. Lund: Liber.

Baer, R. (2003): *Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review* ur *Clinical Clinical Psychology: Science and Practice* 10 (2), 125-143

Brunton, P. (1987). *Perspectives*. New York: Paul Brunton Philosophical Foundation & Larson Publication.

Bullington, J. (2007). *Psykosomatik*. Lund: Studentlitteratur.

Buber, M. (1979). *Jag och Du*. Ludvika: Dualis

Cohn, H. (2002). *Heidegger and the roots of existential therapy*. London: Continuum.

Damiani, A. (1996). *Living Wisdom*. New York: Larson Publication.

Farber, E. W. (2010). Humanistic-existential psychotherapy competencies and the supervisory process. *Psychotherapy*, 47(1), 28-34.

Forsberg, C. Wengström, Y. (2003). *Att göra systematiska litteraturstudier. Värdering, analys och presentation av omvårdnadsforskning*. Stockholm: Natur och Kultur.

Germer, C., Siegal, P., Fulton, R. (2005). *Mindfulness and Psychotherapy*. New York: Guilford Press.

Gordan, K. (1998). *Psykoteraپیhandledning*. Borås: Natur och Kultur.

Greenberg, J., Koole, S., Pyszczynski, T. (2004). *Handbook of experimental existential psychology*. New York: Guilford Press.

Grepmaier, L., Mitterlehner, F., Loew, T., Bachler, E., Rother, W. & Nickel, M. (2007). *Promoting mindfulness in psychotherapists in training influences the treatment results of their patients: A randomized, double-blind, controlled study*. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 76, 332-338.

Heidegger, M. (1962). *Being and time*. New York: Harper & Row.

Hawkins, P., & Shohet R. (2008). *Handledning inom behandlande yrken*. Lund: Studentlitteratur.

Kabat-Zinn, Jon. (1994). *Wherever you go, there you are: meditation in everyday life*. New York: Hyperion.

Larson, R. (2004). *Känn dig själv – frigörelsens filosofi*. Södertälje: Larson Förlag.

Marlatt, G. A., Kristeller, J. L. (1999). *Mindfulness and meditation*. In Miller, W. R. (Ed.), *Integrating spirituality into treatment*. Washington, DC: American Psychological Association.

Nanda, J., (2010) *Reflections on Mindfulness Based Cognitive Therapy (MBCT) and a case for Mindfulness based Existential Therapy (MBET). A single case illustration.* Journal of the Society for Existential Analysis, pp. 331-350.
Vol.21(2)

Näslund, J., Ögren, M-L.,(red) (2010). *Grupphandledning forskning och erfarenheter från olika verksamhetsområden.* Lund: Studentlitteratur.

Orlinsky, D.E., & Rönneblad, M.H., (2005). *How therapists develop: A study of therapeutic work and professional growth.* Washington D.C.: APA.

!!!!!!!!!!!!menar Stern (2005) i boken *Ögonblickets psykologi.*

Stiwne, D., (2008) *Vad är verksamt i humanistisk psykoterapi?* Philips, B., Holmqvist, R.,(red) *Vad är verksamt i psykoterapi?* Stockholm: Liber.

Safran, J. D., Muran, J. C. (2000). *Negotiating the therapeutic alliance: A relational treatment guide.* New York: Guilford Press.

Solms, M., Turnbull O., (2005). *Hjärnan och den inre världen – en introduktion till psykoanalysens neurovetenskapliga grunder.* Finland: Natur och Kultur.

Ryan, Deci (2004). *Autonomy is no illusion: Self-determination theory and the empirical study of authenticity, Awareness and Will.* Greenberg, J., Koole, S., Pyszczynski, T.,(red). *Handbook of experimental existential psychology.* New York: Guilford Press.

van Deurzen, E. (2003). *Vardagens mysterier: existentiella dimensioner inom psykoterapi.* Lund: Studentlitteratur.

van Deurzen, E., Young, S. (2009). *Existential Perspectives on Supervision*.
London: Palgrave.

Appendix / Bilagor

Sökning	Psychinfo	Antal	Antal relevanta	Tillgängliga via LiU
1	Professional supervision	4578		
2	Mindfulness	1252		
3	Awareness	48152		
4	Intuition	1653		
5	Attention	39276		
6	Psychotherapy training	149819		
7	Professional supervision Och Mindfulness	1	2-3 st	nej
8	Professional supervision Och Awareness	39	4-5 st	1
9	Professional supervision Och Intuition	3	3 st	nej
10	Professional supervision Och Attention	22	5-6 st	nej
11	Professional supervision Och Ps - training	1512		
12	Awareness Och Professional supervision Och	14	4-5 st	nej

	Ps - training			
--	---------------	--	--	--

Bortvalda referenser

Warne, T., & McAndrew, S. (2010). Re-searching for therapy: The ethics of using what we are skilled in. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 17(6), 503-509. Retrieved from www.scopus.com

van der Horst, R., Snijders, T., Völker, B., & Spreen, M. (2010). Social interaction related to the functioning of forensic psychiatric inpatients. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 10(4), 339-359. Retrieved from www.scopus.com

Råholm, M. B., Thorkildsen, K., & Löfmark, A. (2010). Translation of the nursing clinical facilitators questionnaire (NCFQ) to norwegian language. *Nurse Education in Practice*, 10(4), 196-200. Retrieved from www.scopus.com

Nilsson, M. S., Pennbrant, S., Pilhammar, E., & Wenestam, C. G. (2010). Pedagogical strategies used in clinical medical education: An observational study. *BMC Medical Education*, 10, 9. Retrieved from www.scopus.com

Celano, M. P., Smith, C. O., & Kaslow, N. J. (2010). A competency-based approach to couple and family therapy supervision. *Psychotherapy*, 47(1), 35-44. Retrieved from www.scopus.com

Newman, C. F. (2010). Competency in conducting cognitive-behavioral therapy: Foundational, functional, and supervisory aspects. *Psychotherapy*, 47(1), 12-19. Retrieved from www.scopus.com

Boswell, J. F., Nelson, D. L., Nordberg, S. S., McAleavey, A. A., & Castonguay, L. G. (2010). Competency in integrative psychotherapy: Perspectives on training and supervision. *Psychotherapy*, 47(1), 3-11. Retrieved from www.scopus.com

Skyvell Nilsson, M., Pennbrant, S., Pilhammar, E., & Wenestam, C. -. (2010). Pedagogical strategies used in clinical medical education: An observational study. *BMC Medical Education*, , 9. Retrieved from www.scopus.com

- Clemans, S. E. (2010). The transformation of the purpose of a school-based supervision group during tough economic times: Challenges and considerations for the worker. *Social Work with Groups, 33*(1), 41-52. Retrieved from www.scopus.com
- Lambie, G. W., & Sias, S. M. (2009). An integrative psychological developmental model of supervision for professional school counselors-in-training. *Journal of Counseling and Development, 87*(3), 349-356. Retrieved from www.scopus.com
- Dolmans, D. H. J. M., Wolfhagen, I. H. A. P., Heineman, E., & Scherpbier, A. J. J. A. (2008). Factors adversely affecting student learning in the clinical learning environment: A student perspective. *Education for Health: Change in Learning and Practice, 21*(3) Retrieved from www.scopus.com
- Tillou, A., Hiatt, J. R., Leonardi, M. J., Quach, C., & Hines, O. J. (2008). Protected educational rotations: A valuable paradigm shift in surgical internship. *Journal of Surgical Education, 65*(6), 465-469. Retrieved from www.scopus.com
- Evans, Y. A., & Payne, M. A. (2008). Support and self-care: Professional reflections of six new zealand high school counsellors. *British Journal of Guidance and Counselling, 36*(3), 317-330. Retrieved from www.scopus.com
- Gonsalvez, C. J., & McLeod, H. J. (2008). Toward the science-informed practice of clinical supervision: The Australian context. *Australian Psychologist, 43*(2), 79-87. Retrieved from www.scopus.com
- Bennett, C. S. (2008). The interface of attachment, transference, and countertransference: Implications for the clinical supervisory relationship. *Smith College Studies in Social Work, 78*(2-3), 301-320. Retrieved from www.scopus.com
- Tony, B., Louise, B., Christine, J., & Majda, P. (2008). Wicked spell or magic bullet? A review of the clinical supervision literature 2001-2007. *Nurse Education Today, 28*(3), 264-272. Retrieved from www.scopus.com

- Cary, D., & Marques, P. (2007). From expert to collaborator: Developing cultural competency in clinical supervision. *Clinical Supervisor, 26*(1-2), 141-157. Retrieved from www.scopus.com
- Barnett, J. E., Erickson Cornish, J. A., Goodyear, R. K., & Lichtenberg, J. W. (2007). Commentaries on the ethical and effective practice of clinical supervision. *Professional Psychology: Research and Practice, 38*(3), 268-275. Retrieved from www.scopus.com
- Falender, C. A., & Shafranske, E. P. (2007). Competence in competency-based supervision practice: Construct and application. *Professional Psychology: Research and Practice, 38*(3), 232-240. Retrieved from www.scopus.com
- Winstone, W., & Gervis, M. (2006). Countertransference and the self-aware sport psychologist: Attitudes and patterns of professional practice. *Sport Psychologist, 20*(4), 495-511. Retrieved from www.scopus.com
- Schamess, G. (2006). Transference enactments in clinical supervision. *Clinical Social Work Journal, 34*(4), 407-425. Retrieved from www.scopus.com
- Finch Jr., A. J., Simon, N. P., & Nezu, C. M. (2006). The future of clinical psychology: Board certification. *Clinical Psychology: Science and Practice, 13*(3), 254-257. Retrieved from www.scopus.com
- Rolls, L., & Relf, M. (2006). Bracketing interviews: Addressing methodological challenges in qualitative interviewing in bereavement and palliative care. *Mortality, 11*(3), 286-305. Retrieved from www.scopus.com
- Wimmers, P. F., Schmidt, H. G., & Splinter, T. A. W. (2006). Influence of clerkship experiences on clinical competence. *Medical Education, 40*(5), 450-458. Retrieved from www.scopus.com
- Meyer, D. J., & Price, M. (2006). Forensic psychiatric assessments of behaviorally disruptive physicians. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, 34*(1), 72-81. Retrieved from www.scopus.com

- Daelmans, H. E. M., Overmeer, R. M., Van Der Hem-Stokroos, H. H., Scherpbier, A. J. J. A., Stehouwer, C. D. A., & Van Der Vleuten, C. P. M. (2006). In-training assessment: Qualitative study of effects on supervision and feedback in an undergraduate clinical rotation. *Medical Education, 40*(1), 51-58. Retrieved from www.scopus.com
- Rasmussen, B. (2005). An intersubjective perspective on vicarious trauma and its impact on the clinical process. *Journal of Social Work Practice, 19*(1), 19-30. Retrieved from www.scopus.com
- Lawoko, S., Soares, J. J. F., & Nolan, P. (2004). Violence towards psychiatric staff: A comparison of gender, job and environmental characteristics in England and Sweden. *Work and Stress, 18*(1), 39-55. Retrieved from www.scopus.com
- Ellis, M. V., Kregel, M., & Beck, M. (2002). Testing self-focused attention theory in clinical supervision: Effects on supervisee anxiety and performance. *Journal of Counseling Psychology, 49*(1), 101-116. Retrieved from www.scopus.com
- Lambert, M. J., & Hawkins, E. J. (2001). Using information about patient progress in supervision: Are outcomes enhanced? *Australian Psychologist, 36*(2), 131-138. Retrieved from www.scopus.com
- Follette, V. M., & Batten, S. V. (2000). The role of emotion in psychotherapy supervision: A contextual behavioral analysis. *Cognitive and Behavioral Practice, 7*(3), 306-312+372. Retrieved from www.scopus.com
- Alexander, M., & Hegarty, J. R. (2000). Measuring staff burnout in a community home. *British Journal of Developmental Disabilities, 46*(1), 51-62. Retrieved from www.scopus.com
- Prest, L. A., Russel, R., & D'Souza, H. (1999). Spirituality and religion in training, practice and personal development. *Journal of Family Therapy, 21*(1), 60-77. Retrieved from www.scopus.com

Goldstein, D. (1999). Psychoanalytic treatment of a woman with anxiety attacks and conversion.

CNS Spectrums, 4(10), 61-66. Retrieved from www.scopus.com

Ahern, K. J. (1999). The nurse lecturer role in clinical practice conceptualized: Helping clinical

teachers provide optimal student learning. *Nurse Education Today*, 19(1), 79-82. Retrieved

from www.scopus.com

Caldwell, K., Becvar, D. S., Bertolino, R., & Diamond, D. (1997). A postmodern analysis of a course

on clinical supervision. *Contemporary Family Therapy*, 19(2), 269-287. Retrieved from

www.scopus.com

Wilson, T. (1996). Levels of helping: A framework to assist tutors in providing tutorial support at

the level students want and need. *Nurse Education Today*, 16(4), 270-273. Retrieved from

www.scopus.com

Watkins Jr., C. E. (1995). Psychotherapy supervision in the 1990s: Some observations and

reflections. *American Journal of Psychotherapy*, 49(4), 568-581. Retrieved from

www.scopus.com

Russell, R. K., & Petrie, T. (1994). Issues in training effective supervisors. *Applied and Preventive*

Psychology, 3(1), 27-42. Retrieved from www.scopus.com

Harrar, W. R., VandeCreek, L., & Knapp, S. (1990). Ethical and legal aspects of clinical supervision.

Professional Psychology: Research and Practice, 21(1), 37-41. Retrieved from

www.scopus.com